

Ба 242301

ас

~~5296~~

Антон Навіна.

**Вільня у беларускай
літэратуры.**

Выданьне Рэдакцыі „Студэнская Думка“.

1925 г.

Адбітка з „Студэнскай Думкі“.

Вільня, Друкарня, Левін і Сын, Нямецкая 22.

Ба 242301

1991 г.
Бел. 2005

242301

Вільня у беларускай літэратуры.

О, места роднае, каханае!
Цябе залье крывіцкі рух!

Ул. Жылка

Што можа быць мілей чалавеку за родны кут, дзе ён радзіўся, узрос, перажыў усе радасьці і трылогі дзіцячае й юнацкае пары? І ці дзіва, што думкі паэта, асабліва, калі ён на чужыне, ірвуцца да роднай зямлі з нязведанай сілай і даюць яму найвышэйшыя момэнты натхнення і творчасці?

Бо-ж звычайна прадметам паэзіі зьяўляецца іменна тое, што найбольш захоплівае пачуцьцё і выбражэньне паэта. Дык зусім натуральна, што і нашая адраджэнская паэзія, твораная бадай выключна сынамі вёскі, захопліваецца перад усім жыцьцём вёскі, апявае яе красу і... нядолю.

Адраджэньне беларускага народу — гэта адраджэньне, галоўным чынам беларускае сялянскае масы. І наша новая паэзія на гэтай падставе ня толькі па зьместу, але і па сваёй ідэалёгіі, зьяўляецца паэзіяй вясковай. Жыцьцё места, дзе беларусы займаюць—сярод масы чужацкага насяленьня (датаго — чужацкае інтэлігенцы) — зусім малы і неадпаведны лічэбнасьці іх куточак, ад самага пачатку беларускага руху адбівалася ў нашай паэзіі вельмі слаба.

Навет такі пісьменьнік—інтэлігент, як Вінцук Дунін-Марцінкевіч, хоць і правёў палову жыцьця на мястowym бруку, толькі ў адным месцы рысуе жыцьцё места Магілёва (у „Гапоне“), ды і то толькі звонку, а vole d'oiseau. Абуховіч у сваіх мемуарах пакідае таксама

Дзяржаўная бібліятэка БССР
№ 7. А. Вольна

толькі мімалётны абраз Менску, не ўваходзячы ў яго ўнутранае жыццё. А Мацей Бурачок дык адносіцца да места прост няпрыхільна, навет варожа, калі гавора (гл. „Дудка Беларуская“, верш „Немец“):

Ня люблю я места (па расейску горад!)
Надта там цяснота і вялікі сморад,
А паноў—як маку ды сярод гароду,
Апроч таго, пропасць рознага народу!
Наш брат, як увойдзе,—сам сябе баіцца:
Ці ісьці бяз шапкі, ці гдзе пакланіцца...

З месцам збліжае беларускую паэзію толькі рэвалюцыйны 1905 г.: так, найбольш яркая прадстаўніца тагачасных настрояў беларускіх, без пары памёршая Алёзія з Пашкевічаў Кейрысавая („Цётка“), дала цэлы рад вершаў, пасьвячоных рэвалюцыйным падзеям 1905 году на мястовым груньце („Хрэст на свабоду“, „Чырвоны штандар“ і інш.). Але другія пісьменьнікі таго часу, хоць настроены таксама рэвалюцыйна, пераносяць свой рэвалюцыйнізм выключна ў вёску (Купала, Колас і інш.).

Першы ўнікнуў глыбей у жыццё места, захапіўся ім да глыбіні душы і знайшоў у ім дастойную апяваньня красу — Максім Багдановіч. Дый ня дзіва: здаецца, ад двух гадоў веку ён жыў у месце (Ніжні-Ноўгарад, Яраслаўль) і толькі студэнтам убачыў сваімі цялеснымі вачыма беларускую вёску, якую перш аглядаў з аддаленьня толькі вачыма душы. Характэрна, што чужыя места, дзе ён жыў, не давалі Максіму Багдановічу натхненьня: толькі ў Вільні—духова родным месце — „звярнуў яго Пэгас на вулкі з прывольных палявых дарог“, толькі тут да яго душы прамовіла краса, укрытая ў месце.

За Багдановічам ідуць: Колас, Зьмітрук Бядуля, Аляхновіх (драматычныя творы), далей — цэлы рад наймаладзейшых нашых паэтаў, выраслых на груньце сацыяльнае рэвалюцыі. Адны з іх, як Якуб Колас, бачуць вонкавае характэрнае месца—вачыма селяніна, якога парашае ведіч гэтае нябачанае масы гмахаў і вуліц; другім места апавядае аб даўно мінулых часох (Багдановіч, Бядуля); трэціх захопліваюць праблемы сучаснага мяшчанскага жыцця (Аляхновіч); іншыя бачуць у месце арэну, на якую, кажучы славамі Міхася Чарота („Беларусь лапцюжная“):

„Па бруку гораду,
Бач рухае,
Рухае горда
Лазюм падплецены лапаць“,—

бачуць арэну, дзе творыцца новая беларуская кузьня сацыяльнае працы (А. Гурло: „Званы працы“ ў зборніку „Барвенак“).—куды, як у Мэкку, цягнуцца й вочы беларускіх адраджэнцаў—нацыяналістаў (Ул. Жылка: „Песьні аб Вільні“).

Ды ня кожнае места мае такую прывабную сілу для тварцоў нашае адраджэнскае літэратуры: навет Менск, сучасная сталіца Беларускае Радавае Рэспублікі, прымушаны ўступіць тут месца спрадвечнай сталіцы Беларусі—Вільні. Прымушаны ўступіць месца Вільні, бо ня

мае таго, што мае Вільня: ня мае жывое дагэтуль 600-гадовае гістарычнае градыцы, ня мае відавочных памятнаў даўнае культуры і мастацтва, а галоўнае — ня мае сваёй асаблівай Душы, якую мае надвядлейская сталіца і якая вызірае з кожнае вулкі старых кварталаў Вільні.

* * *

Хаця храналягічна першым пяўцом Вільні зьяўляецца ў нас бяспрэчна Максім Багдановіч, мы пачнем наш агляд не з яго, а — з Коласа. Справа ў тым, што паэтычныя творы, пасьвячоныя Вільні, дзеляцца зусім выразна на дзьве групы: тыя, што маюць вонкавае характава Вільні (— гэтых менш), і тыя, якія захопліваюцца ўнутраным жыцьцём гэтае нашае адвечнае сталіцы — „Душой“ места і яго людзямі. У першай групе перад усім зварачвае на сябе ўвагу апісаньне Вільні Коласам у яго паэме „Новая Зямля“.

Запраўды, дадзены Коласам абраз Вільні — высока мастацкі. Гэта — від места з Замкавае Гары, від, які рэдка можна знайсці ў вялікіх местах Эўропы наагул. І тым цікаўнейшым зьяўляецца гэтае апісаньне, што яго робіць верны сын вёскі, які першы раз папаў сюды і здумеўся, глядзячы на нязвычайную для яго, запраўды высокую красу Вільні. У сваёй ацэнцы Вільні з вонкавага пункту гляджанья Колас ужывае прыраўнаньняў і абразоў з вёскі і яе жыцьця, якія для яго бяспрэчна прадстаўляюць найвышэйшую меру красы.

А слаўны відак прад сябрамі
З гары высокай раскрываўся!

І аусім ня дзіва, што Коласаўскі гэрой, які першы раз папаў сюды з свайго глухога лесу, шчыра залюбаваўся гэтым відам:

Унізу гары вілісь прыгожа,
Як-бы дарожкі паміж збожа,
Дарожкі чыстыя крывыя;
Над імі дрэўкі маладыя
Свае галінкі раскідалі.
Шалаш зялёны ім спляталі.
Агромны горад, цесна зьбіты,
Увесь блескам сонейка заліты,
Займаў узгоркі і нізіны.
Дамы цягнулісь, як віціны,
То ўздоўж, то ўпоперак радамі,
То закрываючысь садамі
Або узгоркам крутабокім;
А дзе васпанам адзінокім
Стаяў палац, як пан ў касьцёлі
Ў багатай вопратцы між голі.
Будыўкі цесна грамадзілісь,
Адзін к другому ўсе схілілісь, —
Так, часам, ў полі ў беспарадку
Дурных авец пудліва стадка
Адна другую націскае,

Як, часам, воўк іх напужае.
А між дамоў, як-бы сродзё горак,
Тых ручаінак сьветлы ворак,
Віліся вулачкі так, гэтак
Густою тканьню шэрых клетак.
Ўгары, высока над дамамі,
Пазалачоннымі крыжамі
Блішчалі цэрквы і касьцёлы,
На сонцы зьяючы вярхамі,
І гоман іх званоў вясёлы
Гудзеў над горадам магуча,
Прыятна, гучна і пьвуча.
Налева, між гор крутабокiх,
У берагох сваіх высокіх
Па камянёх, як тая зьмейка.
Вілася шумлівая Вялейка
І гдзесь-то нікла за гарою,
Крутнуўшысь хораша дугою.
А справа, ўніз, свабодным ўзмахам
Лягла другая рэчка шляхам,
Як-бы сталёвая пружына:
То Вілія—Літвы дзяціна—
Няслася важна між абрываў
Бліскачай стужкай зграбных зьвіваў,
Як-бы жывое срэбра. Хвалі
На сонцы чуць-чуць трапяталі.
Так ў майскі дзень дрыжыць лістамі,
Абліты сонейка лучамі,
Раскошны клён і пышна зьяе,
На сонцы лісьцікі купае.
На левам беразе ў шнурочак
Зялёных дрэў пралёг радочак,
Як стрэлка, роўненька, пад гору,
Як тыя буквы на паперу.
Дамы каменныя—грамады,
Палацы пышныя, пасады
Ўвесь правы бераг абступалі,
І цені іх ў вадзе дрыжалі.
І адбівалісь, як ў люстэрцы
У Велі хмурынак перцы.
Што вісьлі белаі чарадою
Высока ў небе над зямлёю.

І ўсё-ж сэрца вяскоўца не магло даканца захапіцца гэтым прыгожым абразом: краса вёскі аказалася для яго больш прывабнай! і растаялі нашы дзядзькі, як той воск на сонцы, калі з той-жа Замковай Гары — за морам дамоў і вуліц — угледзілі яны так знаёмыя і родныя ім абразы ніў, палёў і лясоў:

А там—за горадам—так здатна
І так прыгожа і прыятна

Палоскі нівак шлі абрусам,
Лясы, гаёчкі зграбным вусам
То тут, то там ў палёх чарнелі,
Як-бы на сонейку гарэлі,
Заслаўшысь наміткай тумана,
Лучамі сонейка сатканай.
І ў абразох тых самавітых
Палёў, задумаю спавітых,
Пачулісь родныя напевы
І дарагія сэрцу сьпевы
Для мужыкоў, сыноў заўзятых
Палёў, лясоў, лугоў багатых.
Ня горад гэты, не касьцёлы,
Не манастыр, ня сквэр вясёлы
Чаруе погляд задуменны:
Ральля іх кліча, грунт каменны,
Прастор палёў; іх цягнуць нівы,
Лясоў, гаёў і рэчак зьвівы,—
Там іх душа, там ўсе іх думы.
Ім далей хочацца ад шуму
Траскучых вуліц, перавулкаў,
Ад смроду гэтых закавулкаў!...
А на гарэ было спакойна,
Чуць далятаў сюды нястройна
Далёкі шум—і той зьмякчаўся,
Сюды нейк боязна ўрываўся.
Гара спакойна пазірала,
Маўчаньне важнае хавала,
Як сьведка гэтай вялікай справы,
Што для пустой людзкой забавы
Ніколі вуст не раскрывае
І моцна тайну ахраняе.

Запраўды, нейкай тайнай прадстаўлялася Коласу ўнутранае жыцьцё ўсіх гэтых гмахаў і муроў, і яго наш паэт зусім не закравуў... Вільня так і асталася для яго нейкай „незнаёмай красуняй“.

* * *

Побач з вонкавай красой, у Вільні ёсьць шмат такога, што з красой ня мае нічога супольнага, ды што, як у кожным іншым вялікім месьце, і тутака б'ець па нэрвах, наводзіць нуду, зьнямогу і выклікае жаданьне—як у Коласаўскіх дзядзькоў — вырвацца некуды на вольны прастор, адпачыць ад аднастайнасьці вуліц і камяніц, ад банальнасьці іх аздоб, ад багацьця крамных вітрын... Адчуў гэта ўжо Колас, але йшчэ лепш—у васьмі толькі радках! — прадставіў Максім Багдановіч у адным з вершаў „Вянка“:

Ад сьпекі пышучь дахі і асфальт.
На вуліцы уецца пыл і грукаціць хурманка.
„Каробушку“ п'яе дзіцячы альт,
І надрываецца абрыдлая шарманка.

Хаця-бы крыху часу адпачыць!
Мо' на бульвар пайсьці, сесьць на далёкай лаўцы,
Здрамнуць, газету сьвежую купіць
І прачытаць усё да імені выдаўцы?

Места, наагул, не дае Багдановічу сьветлых настроў, бо ў месьце

...няма прастору
Дзеля прыроды буйных сіл,

бо яно

Прабіла сьцежку мору гора
Палёў, лясоў, капцоў магіл.

Але Максім Багдановіч ведае дзэве Вільні.

Адна — гэта тое шаблённа-банальнае места, падобнае да ўсіх
іншых сучасных мест, якое наш пясняр так рысуе ў пасьвячоным
Вільні соньце:

Ліхтарняў сьвет у сінэй вышыне...
Вітрыны... Мора вывесак... Як плямы,
Аннотсы і плякаты на сьцяне.
Кіпіць натоўп на жорсткім вулак дне!
Снуюць хлапцы, суючыя рэкламы...
Разношчыкі крычаць ля кожнай брамы...
Грук, гоман, гул—усё ракой імкне.

А дальш—за радам кас, лямбардаў, банкаў,—
Агні вагзала... павадка хурманкаў...
Віры людзей... сіпяшчы паравоз...
Зялёны сэмафор... пакгауз... склады...
Заводаў коміны пад цьмой нябёс...
О, горада чароўныя прынады!

А поруч з гэтымі „чароўнымі прынадамі“ сучаснага места, аб
якіх Багдановіч так іранічна гаворыць, пясняр наш бачыць і другую
Вільню, якой ня ўбачыш пры мімалётным праездзе з вагзала і йзноў
на вагзал, якой ня бачаць мо' й вельмі многія сталныя жыхары гэтага
места. Гэта — Вільня мінулага, — Вільня Скарынаў, Бабічаў, Брагаў
і інш.— Вільня, якая на вечныя часы захавала сваё аблічча ў сваіх
адвечных крывых вулках, ў старадаўных будоўлях, касьцёлах, цар-
квох... Як хорапа прадстаўлена гэта я другая Вільня ў вершун Багдан-
овіча, навеяным яму першай і, здаецца, апошняй бытнасьцяй яго.
У гэтым месьце ў 1912 годзе і знаёмствам з віленскімі памяткамі мі-
нуўшчыны:

Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!
Вір людзкі скрозь заліў паясы тратуараў,
Блішчаць вокны, ліхтарні ўгары зіхацяць,
І гараць аганьком вочы змучаных твараў!

А завернеш ў завулак—ён цесны, крывы;
Цёмны шыбы глузіх старасьвецкіх будынкаў;

Між каменямі — мох і сьцяблінкі травы,
І на вежы, як круглае вока савы,
Цыфэрблят—пільны сведка мінулых учынкаў.

Ціша тут. Маўчаліва усталі — і сьпяць
Ў небе копулы, брамы, байніцы і шпіцы;
Грук хады адзінокай далёка чуваць,
Часам мерныя ўдары звана задрыжаць
І замоўкнуць, памкнуўшы ад старай званіцы.

Ўспамяні, маё сэрца, даўнейшыя дні!
Па загаду бурмістра усе, як належа,
Зачынілі ўжо вокны, затушылі агні...
Варта вулкай прайшла... І ня сьпім мы адны:
Я—ды чорны кажан, што шнуруе ля вежы.

Хто не перажываў настройў, якія з такім мастацтвам адтварае
Багдановіч у гэтым вершу, — той ня ведае Вільні і не разумее яе —
і яе Душы... Багдановіч выкрыў у Вільні гэтую старую яе Душу і за-
чарпнуў з гэтае крыніцы поўнай жменяй патхненьне да сваёй твор-
часьці, калі пісаў сваю знамянітую візію „Пагоні”:

Як толькі у сэрцы трывожным пачую
За краіну радзімую жах,
Успомню Вострую Браму сьвятую
І ваякаў на грозных канях.

Ў белай пене праносяцца коні, —
Рвуцца, мквуцца і цяжка хрыпаць;
Старадаўнай Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, ня спыніць, ня стрымаць!

У бязмерную даль вы ляціце,
А за вамі, прад вамі — гады.
Вы за кім у пагоню сьпяшыце?
Дзе шляхі вашы йдуць і куды?

Мо' яны, Беларусь, панясьліся
За тваімі дзяцьмі у здагон,
Што забылі Цябе, адракліся,
Прадалі і адалі ў палон?

Бійце ў сэрцы іх—бійце мячамі,
Не давайце чужынцамі быць!
Хай пачуюць, як сэрца начаі
Аб радзімай старонцы баліць...

Маці родная! Маці — Краіна!
Ня усьцішыцца гэтакі боль...
Ты прабач, Ты прымі свайго сына,
За Цябе яму ўмерці дазволь!

Усё лятуць і лятуць тыя коні,
Срэбнай збруяй далёка грымяць...
Старадаўнай Літоўскай Пагоні
Не разьбіць, ні спыніць, ня стрымаць...

* * *

Ад Вільні мінуўшыны, Вільні, дух якое лунае над штодзённым банальным жыццём гэтага места, усё больш губляючага сваё арыгінальнае аблічча,—пераходзе да Вільні сучаснасьці Францішк Аляхновіч.

Паскольку другія нашы паэты прыходзілі да Вільні, прывабленыя яе красой, звонку—з палёў і лясоў неаб'ятнага прастору Беларусі, — пастольку Аляхновіч зьяўляецца наскрозь віленцам, неадродным сынам Вільні. Ён—інтэгральная частка віленскага грамадзянства, хоць і рознаязычнага, але псыхалягічна даволі аднароднага. „Знамяніты“ віленскі жаргон—так-званая „польшчызна“ яе — найлепшы гэтаму доказ. І Аляхновіч, творачы радам сваіх драматычных твораў, узятых з віленскага жыцця, як быццам поэму аб людзях Вільні—людзях учорашняга (даваеннага) дня, знамяніта адтварае індывідуальныя рысы тыповых віленцаў. У „На Антокалі“ і ў „Шчаслівым мужу“, у „Маньцы“ і ў „Страхах жыцця“, урэшце—у „Няскончанай драме“, якая зачпляе і беларускую праблему,—усюды б'ецца пульс віленскага даваеннага жыцця, сьпісаны прост абразкі і тыпы з натуры! Агульная бязьдэйнасьць і маральная нястойкасьць побач з імкненьнем да матэрыяльных выгад і карысьцяў — вось той агульны фон, на якім гложуць і гібнуць вышэйшыя парываньні душы — да характава, да творчасці, да самаахвярнасьці дзеля ідэі. І запраўды „ценымі“ здаюцца тыя ідэйныя адзінкі, якія праходзяць праз гэтае банальнае, пустое жыццё таўпы і—гібнуць... А якой праўдзівай прадстаўляецца ў такой атмасфэры тая духовая драма, каторую перажывае беларускі адраджэнец Васіль („Нясконч. Драма“), які ўрэшце ўцякае з Вільні—ў Менск!..

Дарма шукалі-бы мы нейкае духовае красы, характава ў віленскай таўпе, якую так па-мастацку, так праўдзіва, ня ўкрываючы нічога, апісвае Аляхновіч. І як праў быў Багданавіч, стаўляючы, як антытэзу, побач з сучаснай Вільняй—шаблённа-банальнай—Вільню старую, поўную дум вялікіх і творчае сілы, аваяную рамантычным туманам, зьвязаную з вялікімі гістарычнымі падзеямі і традыцыямі!

Але побач з гэтымі дзвюма Вільнямі існуе яшчэ й трэцяя Вільня. Вось, аб ёй мы спэцыяльна пагаворым.

* * *

Вільня, якую малявалі ўсе разгледжаныя намі песьняры, — гэта ўсё ішчэ сталіца колішняе Беларуска-Літоўскае дзяржавы, гэта — сэрца абшырнага краю з яго чатырма нацыянальнымі групамі—беларусамі і літвінамі, як аўтахтонамі, і жыдамі ды палякамі, як прымакамі. Вільня, якую нам дагэтуль прадстаўлялі, гэта—сынтэз культур-

ных і ідэйных уплываў усіх гэтых нацыянальнасьцяў, пакрыты зверху пакостам даваеннае маскоўшчыны. Так прадстаўляецца Вільня і Максіму Гарэцкаму, які ў „Антоне“ дае нам кінематаграфічны абразок віленскага жыцця—на фоне кавярні „Зялёнага Штраля“.

Але Вільня мае сваё пачэснае месца і ў беларусім руху да адраджэньня. Як у XVI і XVII стагоддзях білася тутака беларускае сэрца, змагаючыся з паланіўшай яго чужой культурай, так б'ецца яно тут і сяння. Тут вырас ідэйна Ян Чачот і Сыракомля, пакінуўшыя ў беларускім пісьменстве значны сьлед у першую пару нашага нацыянальнага адраджэньня; тут працаваў і злажыў сваю галаву паўстанец-беларус Костусь Каліноўскі, „дыктатар Літвы“, які мо' першы разглядаў Беларусь, як палітычную катэгорыю; тут не адзін матыў пэўне зачарпнуў да сваёй творчасьці Мацей Бурачок, тут расцвіла і творчасьць Цёткі; і, як у часох Скарыны першая кніга, так ад 1906 году выходзіць у Вільні першая беларуская легальная газэта, ды з таго часу Вільня зьяўляецца галоўным цэнтрам беларускага руху, кузьяні беларускае адраджэньскае ідэалёгіі — сэрцам Новае Беларусі. І побач з масай чужога нам насяленьня расьце з году ў год лічба сьвядомых беларусаў—актыўных культурных і палітычных беларускіх дзеячоў, якія гуртуюцца ў Вільні, знаходзячы для сябе тутака найлепшыя варункі дзеля працы. Вільня цяпер вабіць беларускіх песьняроў ужо ня толькі беларускай мінуўшчынай ці міжнароднай сучаснасьцяй, але і сваёй сучаснай беларускасьцяй, як месца творчае працы і змаганьня жывых беларускіх сіл.

Толькі зьлёгка—і мо', здаецца, ня зусім сьвядома—падыйшоў да гэтага ў сваёй „Няскончанай Драме“ Францішк Аляхновіч. Затое зусім сьвядома глядзяць на вагу і значэньне беларускага культурна-нацыянальнага цэнтру ў Вільні два нашы навейшыя паэты—Зьмітрок Бядуля (ці Ясакар) і Уладзімер Жылка.

Бядуля, папаўшы ў Вільню, вельмі добра адчуў Душу гэтага места і даў сваю даніну мінуўшчыне Вільні. Мы маем тут на думцы тыя вершы Бядулі, пасьвячоныя Вільні, дзе пасьняр наш перапрацоўвае легенду аб зялезным воўку і заснаваньні места, ды інш. Але адначасна Бядуля бачыць і гэтую новую беларускасьць Вільні, захопліваецца жывой творчай працай, якая кіпіць тутака ад 1905 году, схіляе галаву перад тымі жывымі людзьмі, што тут, на віленскім груньце, выкоўвалі першыя беларускія культурныя цэннасьці.

Бядуля будзе жывы мост паміж Вільняй мінуўшчыны і Вільняй сучаснай.

У 1912 годзе Бядуля, першы раз прыехаўшы ў Вільню і пазнаёміўшыся з галоўным цэнтрам беларускага руху даваенных часоў — рэдакцыяй „Нашае Нівы“, перажыў вельмі глыбака наваення яму тут уражаньні. Можна смела сказаць, што Вільня аканчальна вызначыла Бядулі яго жыцьцёвы шлях. Бядулю паразіла тут у роўнай меры як адраджэньская работа, так і тая спадчына па далёкай мінуўшчыне беларускага народу, каторую ён убачыў у пастаці бяспэтных збораў памятак старасьвеччыны, хаваных у той час с. п. Іванам Луцкевічам

у памяшчэнні рэдакцыі „Нашае Нівы“. І сынтэз усяго гэтага прадставіўся Бядулі, як „Сьвятое месца“, якое пясняр наш апісаў у кароценькай імпрэсіі, ахвяраванай Івану Лудкевічу (гл. зборнік у памяць Ів. Лудкевіча, Вільня, 1920 г.):

Ноч. Ціха. Аўтар сядзіць у салі Рэдакцыі, абвешанай абразамі, тканінамі, зброяй старасьвецкай, устаўленай шафамі з старымі беларускімі рукапіснымі й друкаванымі кнігамі, калекцыямі манэт і т. п. І ў гэтай цішы прад ім паўстае візія тых даўных часоў, калі Вільня йшчэ была наскрозь беларуская, калі тут панавала родная мова беларуская, калі „народ не сароміўся мовы сваёй“. А побач рысуецца малянак „Забранага Краю“ з усім яго трагізмам і засланыя сабой слаўную мінуўшчыну. Але „лад старым попелам“ Бядуля ўжо бачыць у сэрцах беларусаў „гарачыя іскры“. Ён усьведамляе сабе, дзе ён знаходзіцца, ўдумываецца ў значэньне таго, што творыцца на яго вакох, і—„нейкая жывая хваля абыймае яго ўсяго“:

„Божа! Гэта-ж тут пачатак адраджэньня цэлага народу!

„Гэта-ж прамень шчырага парыву беларускіх сыноў!

„Гэта-ж тут працуець сям'я маладых сіл, каторыя не шкадуюць ахвяраваць сваё жыццё, сваё шчасьце за вялікі Беларускі Народ!..

„Сьвятое гэтае месца...“.

Так колькінаццаць гадоў назад пісаў Бядуля аб галоўным вогнішчы беларусіаўці ў Вільні—тэй Вільні, якую ў іншым месцы ён называе „беларускім Сыонам“. Бядуля як-быццам туманна прадбачыць тую будучыню Вільні, аб якой другі наш паэт — пясняр нашага нацыянальнага самаўзьяленьня, Уладзімер Жылка, гаворыць ужо зусім канкрэтна ў сваіх недрукаваных яшчэ дагэтуль „Вершах аб Вільні“, напісаных сёлета ў Празе Чэскай і пасьвячоных „старому віленцу Антону Лудкевічу“. Што паміж думкамі — лятуньнямі Бядулі і Жылкі існуе цесная сувязь, на гэта паказуе хаця-бы тое, што за motto дзеля сваіх „Вершаў аб Вільні“ Жылка ўзяў гэтыя вось словы Бядулі, скіраваныя да далёкае цяпер ад іх абодвух Вільні:

„Сумуе душа па Табе, Беларускі Сыоне!“

Падаем „Вершы аб Вільні“ Жылкі ў цэласьці:

I.

Калі сябры нас гудзяць згубаю
І ворагі прарочаць скон,—
Тады к Табе, о Вільня любая,
Прыводзяць згадкі у палон.

У маіх лятунках ты—ўладарная,
Пануеш ты, харашыня:—
Завулкаў сон і ціш кляштарная,
Вяльлі празрыстай глыбіня;

Вялікай вуліцы экзотыка,
Тэатры, кіно, шпіталі;
І маліцьвенна ўзносіць готыка
Да неба тонкія шпілі;

Сьвятая Ганна—сьпеў, напеўнасьцю
Салодка ўзрушаны ўсягды;
А поруч з бізантыйскай пэўнасьцю
Царква прысела ля вады;

У вечар за гарой трахкрыжнаю
Палае захаду пажар,
Як знак, што веліччу аблыжнаю
Яна ня выкліча ахвар;

І плюск Вялейкі, хвалі ветрыка
Люляюць Бэрнардынскі сад;
І мігаціць праз ноч электрыка
У зацёмкаў мескіх шалы чад;

Плыве па вулках пыха панская,
Распушта, блуднасьць і мана;
І ярасць жорсткая, паганская
Бліскае ў вочах літвіна;

Ў жыдоўскім гетто—дробязь клопаты
І аб Сыоне сны ў туман;
І гэткі-ж сум і тыя-ж допыты
Вядуць таполі Базыльлян;

А там—па-над мурамі даўнымі,
Дзе места ўсенькае відно,
Руіна думамі дзяржаўнымі
Гадае там: чые яно?

Але ўжо лёс рукой няўхільнаю
Загад вызначвае з вякоў:
Усё магутней б'е пад Вільняю
Прыбой нямоўкнучы з палёў.

Ўсё пераможней нястрыманае
Стыхіі шум і бурны круг...
О, места роднае, каханае,
Цябе залье крывіці рух!

II.

О, Вільня крывіцкая Мэкка!
О, места—ўсе пуд, хараство!
Дзяржаўная думнасьць павекаў
Узьнята рашуча брыво!

Абліччам пад ветры і буры
Туды—у разлогі палёў,
Дзе гоняў руwelля суры*),
Узіраешся поўная сноў.

Чытай-жа, чытай-жа праз цемь,
Праз гэты бяздольля туман—
Там дзеці жаданьнем, бы крамень,
Кляліся на новы каран.

Там дзеці (твае яны дзеці!)
З-пад сьлепых, закураных хат...
Вітай жа—ў часы ліхалецьця
Змагарскі іх блішча пагляд.

Ім кажуць прапасьці са сьвету,
Ў парожнасьць рассяяцца, ў дым;
Ды думкай, бы выш мінарэту,
Стаяць яны ў ветрыску злым.

Ім доля дала паніжэньне,
Ды Бога крым Бога няма;
І Бог іх адзін—вызваленьне
І зьненавісьць іх да ярма.

Руіна замчышча—Кааба—
Ім прошча ўздыханьяў і дум,
Салодкіх лятункаў—прываба,
Ў сваім запусьценьні—іх сум.

У крыўдзе і горы пякельным
Пагудкі, як клічу малны,
Чакаюць наўкол непадзельна,
Каб рушыць разводзьдзем вясны.

Ўжо ў песьнях зьвініць перамога
І крокамі курьцца шлях...
Але ці там чуеш сьвятога?
Ці вее прарокавы сьцяг?

Ці ён, паганяты няўзнаны,
Душой шчэ згарае між нас,—
Хоць месяц мінуў Рамадана**),
І вызначан тэрмін і час?

Ці сэрца гартуе да чыну?
Ці ў модлах да бога свайго?

*) Сура—разьдзел Карану.

**) У гэтым месяцы—уначы 23 ці 24 Рамадана, як вераць магамэтане, быу праз ангела Джабрыэля пасланы Магамэту каран.

Між тых, што ўцяклі да Мэдыны,
Ці бачыш, ці бачыш яго?

І ты ці чакаеш пад зьдзекам,
Што бомкне ўрачыстай медзь?...
О, Вільня, крывіцкая Мэкка!
Ці варта прарока ты стрэць?

1925 г. Прага.

Запраўды, Мэннай выдаецца беларускаму песьняру тая Вільня, з якое сьняння беларуская Ідэя аказалася прымушанай уцячы ў Мэдыну—Менск, скуль—верыць Жылка—яна, гэтая Ідэя, як некалі Магамэт у Мэкку, вернецца йзноў у Вільню ў-ва ўсёй сваёй велічы і славе... І сваёй нязвычайна чуткай душой паэт працуе разьвязку споркі аб Вільню, бо вуха яго ловіць ужо гул таго „прыбою“, што „ўсё магутней б'е пад Вільняю“—з беларускіх палёў!

Гэта й ёсьць тая трэцяя Вільня—Вільня будучыны.

* * *

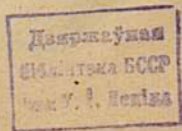
У паэзіі—у самай аснове яе—ёсьць бяспрэчна элемэнт прадбачаньня, вешчаваньня. Паэт—запраўды ў пэўнай меры прарок, і прадбачаньне ім будучыны мае пад сабой моцны грунт: бо жыцьцё далёка не заўсёды разьвіваецца рацыянальна—згодна з лягічнымі мяржаваньнямі чалавечага розуму. І вось якраз паэт сваёй чуткай душой умее часам улавіць тое, што, аб'ектыўна разважаючы, звычайныя людзі лічаць немагчымым—ірацыянальным.

Мо' сьняння такім ірацыянальным будзе здавацца лятученьне Уладзімера Жылкі аб будучай Вільні, як аб месьце беларускім: запраўды, трудна даць веры таму, каб такія магутныя тут сьняння ўплывы, як польскі і жыдоўскі, уступілі месца беларускім уплывам. Але... але ўся гісторыя Вільні, колішняй сталіцы Літвы, стаўшайся галоўным асяродкам беларускае культуры ад самага свайго заснаваньня, пасья абярнуўшайся ў расаднік польшчыны і—ў „рускую твёрдыню“, а цяпер йзноў абярненай у „czysto polskie miasto“,—усе гэтыя зьмены ясна паказуюць, што нішто вечным лічыцца тут ня можа... І хто ведае, ці лятученьні-сны Жылкі ня бліжэй да праўды, чым вера сучасных гаспадароў Вільні ў тое, што места, збудаванае потам і крывёй беларуснага і літоўскага народаў, можа вечна працівіцца і адбіваць „прыбой з беларускіх палёў“?!...

Ант. Навіна.

Вільня, 6. VI. 1925.

242309

Бел. 2005